

to a reduction in foreign exchange reserves and currency devaluation. The duration and consequences of financial turbulence are explored, including their impact on trust in the financial-banking system, deposit outflows, and increased social tension. The liquidity problem of Ukrainian banks, deposit outflows, and the measures taken by the National Bank to alleviate the crisis are addressed. Emphasize the importance of studying financial and economic processes to comprehend the causes and effects of global financial crises.

Keywords: Global financial crisis, Ukrainian economy, Currency devaluation, Bank liquidity, Role of the National Bank.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Саврадим В. М. Світова фінансова криза 2008 року: передумови й наслідки. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 88–92.
2. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2009. Лютий. № 2(156). Київ, 2009. С. 3–15.
3. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 754 с.
4. Чирак І. Вплив фінансової кризи на банківську систему України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / за ред. С. І. Шкарабана*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С. 254–258.
5. Лютий І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки. *Вісник Національного банку України*. 2011. Січень. № 1(179). Київ, 2011. С. 10–16.
6. Сивульський М. І. Національні особливості фінансової кризи. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 3–19.
7. Гроші та кредит: підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. 5-те вид., без змін. Київ: КНЕУ, 2010. 598 с.

УДК 93:94:343.337.5(477)

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРО НАЦИСТСЬКИЙ ГЕНОЦИД НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Корнійчук М. О.

Анотація. У статті проведено огляд робіт багатьох українських дослідників на тему масових вбивств та злочинів нацистської Німеччини. Досліджено, де саме та в яких кількостях людей тримали у концтаборах та чи можна було вижити.

Ключові слова: історіографія, Друга світова війна, нацизм, масові розстріли, гетто, концтабори.

Голокост займає особливе місце в історичній науці та суспільній думці як одна з найбільших трагедій в історії людства, що змусила замислитися над питанням про шляхи розвитку цивілізації. Під час війни загинуло, за різними оцінками, від 5 до 6 млн євреїв. Велика частина загиблих була вбита нацистами та їх посібниками в країнах Осі та на окупованих територіях у Європі. Приблизно 1,5 млн євреїв брали участь у антинацистському опорі – в арміях країн антигітлерівської коаліції, а також у підпіллі та партизанському русі. «Єврейське обличчя було частиною української культури до Другої світової війни. Єврейські громади були у селах, містечках та містах і вони практично повністю загинули скрізь», – влучно зазначив Анатолій Подольський [1].

Вивченням цієї теми займалися українські дослідники А. Подольський [1], М. Дубик [2], І. Щупак [3], С. Єлісаветський [4], М. Коваль [5], О. Гончаренко та ін. [6; 7]. Про праці деяких із них хотілося б поговорити детальніше.

Розпочати хотілося б із огляду праць Стера Яковича Єлісаветського. Стеру Єлісаветському належить велика заслуга у дослідженні геноциду єврейського народу та увічненні місць масової страти жертв нацизму. У 1991 р. він видав публіцистичну книгу «Бердичівська трагедія», у якій представив інформацію про геноцид євреїв у Бердичеві та окрузі. Також саме завдяки ініціативі Стера Єлісаветського та за сприяння громадськості і Бердичівської державної районної адміністрації у 1995 р. на братській могилі поблизу села Радянське (нині – Романівка) встановлено пам'ятну стелу жертвам нацизму [4].

У наступні роки Стер Якович зайнявся новою темою – вперше в українській історіографії він досліджує документальні фонди в архівах України, Росії, Польщі, Ізраїлю про участь євреїв у підпільно-партизанській боротьбі проти нацистських окупантів в Україні. Цим він спросто-

вував міф про те, що під час війни єврейське населення покійрно приймало долю, вготовану йому нацистами. Підсумком цієї роботи стали більш ніж 30 журнальних і газетних публікацій та книги: «Півстоліття забуття», «Євреї в русі Опору і партизанській боротьбі в Україні» (1998), «Катастрофа і опір українського єврейства» (1999). Дружина Софія Аврамівна та син Олександр сприяли йому у творчих пошуках та дослідженнях. Стер досить змістовно описує трагедію, яка сталася у Бердичеві. За 2,5 роки нацистської окупації у місті було знищено приблизно 38,5 тис. осіб. Із них майже 30,0 тис. були євреями. Щороку в середині вересня бердичівці збираються на місці, де розташовувалося єврейське гетто, аби вшанувати пам'ять безневинних жертв гітлерівського терору [4].

Автор згадує і масові розстріли євреїв, він описує, як перед розстрілом представників єврейського населення катували, знущалися. Дітей кидали живцем у «ями смерті», якщо вони кричали – прибивали лопатою чи іншою холодною зброєю. Щоб приглушити стогін та крики вмираючих людей, цілий тиждень літали літаки Люфтваффе, тому що людей часто кидали живими в яму та переїжджали танками. Також автор згадує, як він тікав від німців, як переховувався. Багато українців у той час боялися ховати євреїв від страхом власної смерті, тому його один міщанин сховав на декілька годин, і далі показав дорогу у напрямку сіл. Навіть така мала за кількістю сторінок книга може нам багато що розповісти про часи масових розстрілів та інших речей, що робили нацисти (рис. 1).

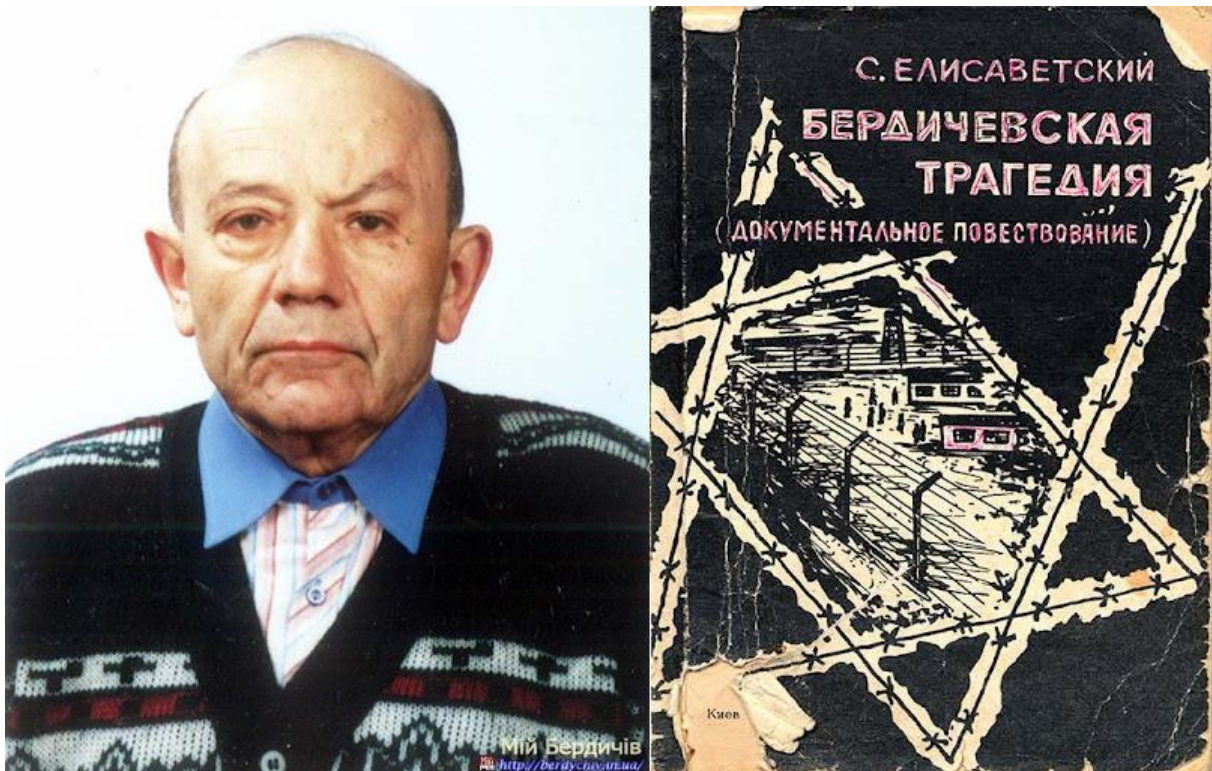

Рис. 1. Стер Єлісаветський та обкладинка його книги

Джерело: Мій Бердичів (вебсайт). URL: <http://berdychiv.in.ua>

М. Коваль пише у своїй праці, що ще давно до наступу на СРСР німецькі нацисти вели антиєврейську пропаганду, що євреї – це ті самі комуністи, а радянська влада створена, щоб зробити світове панування. Для цього організували збір коштів. 1 березня 1942 р. Гітлер видав наказ: під керівництвом Розенберга «спеціально збирати максимально всі дані, які ми можемо використати для планомірного духовного винищення наших противників, а саме євреїв, ролів, масонів і більшовизму». Таких людей легко було знайти, тому що люди вірили пропаганді і давали адреси [5].

Масові страти євреїв справили жахливе враження на психіку українців. Багато з них пережили душевні потрясіння, коли бачили картину Бабиного Яру. Викладач Київського педагогічного інституту ім. Тверського пише: «Ніколи б не повірив, якби це хтось розповів чи було б

надруковано, але бачили і не вірили своїм очам. Гадаю, що ніякий відщепенець роду людського усіх часів і народів не може бути порівняний з цими чудовиськами, і невже на цій крові вони хотіли побудувати щастя німецького народу?» [5].

Ще один дослідник – це Щупак Ігор. У своїх працях він розглядає саму суть Голокосту, проглядає українсько-єврейські відносини та антиєврейську пропаганду [3]. Загалом радянська історіографія тему Голокосту на окупованих територіях СРСР, зокрема на українських теренах, фактично замовчувала. Якщо йдеться про Голокост, то це не лише винищення єврейського населення, а й переслідування нацистами й інших етнічних і соціальних груп – ромів (циган), людей із розумовими та фізичними вадами, комуністів, соціалістів, деякі гілки слов'ян (українці, поляки, росіяни, та ін.), свідків Єгови тощо через політичні мотиви або спосіб життя. Відповідні погляди відбиваються в документах міжнародних організацій. Зокрема в резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 60/7 від 1 листопада 2005 р. («...Голокост, що призвів до винищення однієї третини євреїв та незліченної кількості представників інших меншин»), у посланні Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна з приводу Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту (27 січня 2009 р.) [3].

Щупак пише про так звану «Чорну Книгу», – це збірка свідчень і документів про Голокост, підготовленої радянськими літераторами й журналістами (М. Алігер, В. Каверін, Р. Фраерман, В. Шкловський та ін.) під керівництвом В. Гроссмана, І. Еренбурга. У 1947 р. «Чорну книгу» видали англійською мовою у Нью-Йорку, натомість її готовий російськомовний типографський набір через ідеологічні настанови було знищено в 1948 р. Це видання стало доступним читачеві лише після 1991 р. [3].

Тобто радянська влада як могла приховувала смерті сотень і тисяч людей. Утім радянські історики, навіть говорячи про події Другої світової війни та нацистський «новий порядок», старанно оминали питання геноциду єврейського народу. Винятком із загальної політики замовчування були спроби влади дискредитувати українських націоналістів діаспори, але відповідні замовлені праці писалися англійською мовою та були розраховані на закордонну аудиторію. До розпаду СРСР лише окремі матеріали друкувалися у збірках документів (здебільшого регіональних), а деякі «єврейські сюжети» можна знайти у М. Ковалю, Т. Першиної та у присвяченій проблематиці Голокосту студії Ю. Шульмейстера, щоправда, виданій аж у 1990 р.

Чому ж радянська влада робила це? Розглянемо публікацію щодо трагедії Бабиного Яру – факту ліквідації єврейського населення. Так, у томі «Історії міст і сіл Української РСР», присвяченому Києву, про розстріли десятків тисяч євреїв наприкінці вересня 1941 р. сказано так: «Він (тобто Бабин Яр – І. Щ.) став місцем масових страт радянських людей – комуністів і комсомольців, службовців державних установ та членів їх сімей, які залишилися у місті, бійців і командирів Червоної армії, які не змогли вийти з оточення» [3].

Замовчування Голокосту у СРСР можна пояснити низкою причин. Так, вивчення «остаточного вирішення єврейського питання» руйнувало міф про «єдиний радянський народ» зі «спільною історичною долею». Ще однією причиною затушовування пам'яті про Шоа, на думку канадського історика українського походження І.-П. Химки, було те, що чимало повоєнних комуністичних чиновників поділяли антиєврейські упередження. До того ж етнічні росіяни та українці зайняли замість євреїв певні соціальні ніші, і «не хотіли порушувати питання Голокосту, наслідком якого, як і після винищення та переселення поляків, було їх соціальне вивищення».

Отже, після проголошення Незалежності 1991 р. українська історіографія про Голокост стала доволі відкритою, що дало змогу краще вивчати ці чорні сторінки української та єврейської історії. В історіографії Голокосту після 1991 р. можна виділити три основні періоди:

1) (1991–1996 рр.). Усі публікації, архіви, праці, документи стали доступні до вивчення.

2) (1996–2000 рр.). Чимала кількість публікацій різноманітного характеру: від невеликих заміток і статей до монографій та дисертацій. Зазначимо перше кандидатське дослідження з історії Голокосту (А. Подольський, «Нацистський геноцид євреїв України (1941–1944)», 1996 р.), а також перше докторське, пізніше трансформоване в монографію (Ф. Левітас, «Євреї України у роки Другої світової війни», 1997 р.).

3) (2000 – дотепер). Осмислення трагедії не тільки істориками, але й філософами, психологами, юристами. Ширшою стає джерельна база студій, з'являються узагальнюючі спроби. Цьому сприяє, зокрема, створення в нашій країні спеціалізованих наукових осередків, зокрема Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

Abstract. This article reviews the works of many Ukrainian researchers on the topic of mass murders and crimes of Nazi Germany. It is studied where exactly and in what quantities people were kept in concentration camps and whether it was possible to survive.

Keywords: historiography, World of war II, Nazism, Nuremberg trial, mass massacres, ghettos, concentration.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Подольський А. Ю. Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні: навч. посібник / Музей «Будинок Анни Франк», Укр. центр вивчення історії Голокосту. Київ: Сфера, 2007. 100 с.: іл. Серія «Українська бібліотека Голокосту». URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003144
2. Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941–1944) / упоряд. М. Г. Дубик. Київ, 2000. 320 с.
3. Щупак І. Я. Уроки Голокосту в українській історичній науці та освіті: від нарративу до осмислення й постановки суспільного питання про покаяння (до 75-ї річниці трагедії Бабиного Яру). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/130076/12-Shchupak.pdf;jsessionid=BF7100532BD908DF1BAA214B3809B330?sequence=1>
4. Єлісаветський С. Я. Бердичевская трагедия (документальная книга) / редкол.: С. В. Кульчицкий (гол. ред.), В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко, В. С. Коваль, О. М. Майборода, О. Ф. Овсієнко, В. А. Смолий, О. П. Толочко (відп. секр.); І. С. Хміль. Київ, 1991. 40 с. URL: http://history.org.ua/JournALL/Preprint/Preprint_1991_6/Preprint_1991_6.pdf
5. Коваль М. Нацистський геноцид щодо євреїв та українське населення. *Український історичний журнал*. 1992. № 2. С. 25–32. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1992/2/4.pdf>
6. Гончаренко О. М. Голокост на території Київщини: загальні тенденції та регіональні особливості (1941–1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2005. URL: <http://www.disslib.org/holokost-na-terytoriyi-kyuyivshchynu-zahalni-tendentsiyi-ta-rehionalni-osoblyvosti.html>
7. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Голокост в Україні (1941–1944): словник-довідник / Український центр дослідження Голокосту. Видавництво Сфера, 2007. 92 с. URL: <https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/20408/1/05291ukr.pdf>

УДК-930.85:[39+7.045](477.43/.44)»15/17»

ОРНАМЕНТАЛЬНО-ЗНАКОВІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПОДІЛЛЯ РАНЬОМОДЕРНОГО ПЕРІОДУ

С. Л. Мельник

Анотація. У дослідженні проаналізовано наявні проблеми ідентифікації орнаментів, знаків і клейм на прикладі випадково знайдених у П'ятничанському лісі м. Вінниці кількох декорованих побутових сокир XVII–XVIII ст. Описано досвід співпраці з державними установами і приватними колекціями. Наявний огляд сучасних додаткових можливостей, як-от проведення аукціонів, експозицій із доповненою реальністю та експертних спільнот і тематичних сайтів. Також визначено потреби, пропозиції і напрацювання щодо створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня.

Ключові слова: археологія, покровоке дослідження, сокири, геральдика, дослідницька платформа.

Дослідження попередніх років предметів побуту IX–XIX ст. були спрямовані на класифікацію форм, визначення прямого застосування, регіону і умов знахідки, а також її датування. Орнаментальне оздоблення подавалось лише в якості приємного доповнення. В сучасних реаліях достатньої кількості знахідок постає потреба вивчення місцевого орнаментального оздоблення і відокремлення його від традицій орнаментального оздоблення інших народностей.

Метою статті є покровокий огляд різних підходів, які використовують дослідники під час вивчення походження предметів: від інтуїтивних до потреби створення універсальної дослідницької платформи міждержавного рівня.